

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार

प्रा. नुतन हरिश्चंद्र माकुमे

(अशंकालीन प्राध्यापिका, अर्थशास्त्र विभाग)

कमला नेहरु महाविद्यालय, सक्करदरा, नागपूर

प्रस्तावना :-

विश्वभूषण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार तसेच प्रकांड पंडित, शिक्षणतज्ज्ञ, महान समाजसुधारक, पत्रकार आणि दीन-दलितांचे कैवरी म्हणून ओळखले जातात. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या राजकीय, सामाजिक, धार्मिक संविधानात्मक तत्वज्ञानाचा अनेकांनी अभ्यास केला परंतु त्यांच्या आर्थिक तत्वज्ञानाकडे पाहिजे तेवढे लक्ष दिल्या गेले नाही. ते जागतिक ख्यातीचे अर्थशास्त्रज्ञ होते. त्यांनी त्यांचा एम.ए. चा प्रबंध 'इस्ट इंडिया कंपनीचे प्रशासन आणि वित्त' (1915) आणि पीएच.डी.चा शोधनिबंध 'ब्रिटिश भारतातील प्रांतिक वित्ताचा उगम' (1924) हे दोन्हीही कोलंबिया विद्यापीठातून अर्थशास्त्र विशयात केले.

लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्स, लंडन विद्यापीठाने त्यांना 1924 साली डी.एस्सी. ही पदवी "रुपयाची समस्या : उगम आणि उपाय" या प्रबंधासाठी बहाल केली, 'रुपयाचा प्रश्न' हा प्रसिध्द ग्रंथ त्यांनी डॉ. कॅनन यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला. प्रा. सेलिग्मन हे जगातील नामवंत आर्थिक विचारवंत डॉ. आंबेडकरांचे मार्गदर्शन होते. अशाप्रकारे अर्थशास्त्रासारख्या व्यापक व सर्वस्पर्शी विशयाचा त्यांनी सखोल अभ्यास करून आपल्या विचाराचे ज्ञानामृत समाजासमोर मांडले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार अर्थशास्त्रीय विकासाच्या दृष्टीने एक अमुल्य अशी देणगी आहे. त्यांनी अर्थशास्त्रातील अनेक महत्वपूर्ण पैलूंचे अध्ययन करून आर्थिक तत्वज्ञानाची मांडणी पुढीलप्रमाणे केली आहे.

संशोधन लेखणाचा उद्देश :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या आर्थिक विचारांचे अध्ययन करणे.

लेखणाची संशोधन पध्दती :-

प्रस्तूत लेखनाकरिता द्वितीय तथ्य संकलन पध्दतीद्वारे हे लेखण पूर्णत्वास आणले आहे. त्यात काही पुस्तके व लेखांचा समावेश करण्यात आला तसेच लेखणाचे स्वरूप हे वर्णात्मक आणि विश्लेषणात्मक स्वरूपाचे आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार अर्थशास्त्रीय विकासाच्या दृष्टीने एक अमुल्य अशी देणगी आहे त्यांनी अर्थशास्त्रातील अनेक महत्वपूर्ण पैलूंचे अध्ययन करून आर्थिक तत्वज्ञानाची मांडणी पुढीलप्रमाणे केली आहे.

वेठबिगारी :-

आर्थिक विषामतेला जबाबदार असलेल्या कारणांपैकी एक कारण म्हणजे वेठबिगारी. भारताच्या ग्रामीण भागातील कृषी क्षेत्रामध्ये अगदी प्राचीन काळापासून निर्दर्शनास आलेली ही एक प्रथा आहे. भारतातील शेती क्षेत्र हे कोरडवाहू असल्यामुळे ते फक्त हंगामापुरतीच असते आणि त्यामुळे त्यांना त्यांच्या कामाचा मोबदला देखील कमी दिल्या जातो. ज्यामुळे त्यांचा उदरनिर्वाहाचा प्रश्न निर्माण होतो. नाइलाजामुळे अशावेळी त्यांना सावकारांकडून व मोठ्या जमिनदारांकडून कर्ज घेणे भाग पडते. या कर्जाची परतफेड शक्य नसल्यामुळे त्यांना सावकारांकडे कर्ज फिटेपर्यंत त्यांच्या शेतीची, घराची व अन्य कामे वेठबिगारांप्रमाणे करावी लागतात.

वेठबिगार पध्दतीच्या बाबतीत तामिळनाडू मधील उत्तर व दक्षिण अर्कोट, गुजरातमधील बडोदा, मध्यप्रदेशातील सतना इ. क्षेत्रात वेठबिगारीचे प्रमाण सर्वात जास्त होते. या प्रथेला आळा घालण्यासाठी सरकारने विशेष लक्ष देऊन कडक उपाययोजना करायला हवी, असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे होते.

समाजरचना :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी बहूसंख्य समस्यांना हाताळतांना जातिव्यवस्थेला केंद्रस्थानी ठेवून आर्थिक विचार मांडले आहेत. अस्पृश्यांनी गाढवे, म्हशी आणि डुकरे पाळावीत, मातीच्या भांड्यात अन्न शिजवावे आणि मातीच्या भांड्यातच अन्न भक्षण करावे, धातूची भांडी वापरण्यास बंदी तसेच अस्पृश्यांनी स्पर्शानात वास्तव्य करावे, प्रेतावरील कपडे वापरावेत, त्याचप्रमाणे सतत भटकंती ठेवावी. एका ठिकाणी जास्त काळ राहू नये, पैसा अडका जमवू नये, जर पैसा अडका बाळगला तर उच्चवर्णियांनी बिनधास्तपणे पैसा काढून घ्यावा अशा आशयाचे वर्णन मनुस्मृतीमध्ये आहे. त्यांच्या मते, अशा व्यवस्थेत अस्पृश्यांचा सामाजिक आणि आर्थिक अभ्युदय कदापिही होणार नाही. श्रमाची प्रतिष्ठा सांगणाऱ्यांनी ह्या बाबींकडे लक्ष द्याव्यास हवे कारण भारतात शेकडो वर्षांपासून दलितांचे सामाजिक आणि आर्थिक शोषण होत आहे. ही व्यवस्थाच मुळातून नेस्तनाबूत व्हावी असे त्यांचे मत होते.

कृषी :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी व्यवसायाच्या दृष्टीने शेतीला अतिशय महत्त्व दिले आहे. भारताच्या एकंदर अर्थव्यवस्थेमध्ये कृषी क्षेत्राचा विकास झाल्याशिवाय सुधारणा होणार नाही याची डॉ. आंबेडकरांना जाणीव होती. परंतु भारतीय शेतकरी हा अनेक समस्यांनी वेढलेला आहे. त्यांच्यातून कृषी क्षेत्र मागासलेले असल्याचे कारण म्हणजे शेती क्षेत्राची अल्प उत्पादकता, शेतजमिनीचे लहान आकारमान, शेतजमिनीचे विभाजन व तुकडीकरण, वारसाहक्काचा नियम, शेतीला वित्तपुरवठ्याचा अभाव, वाढत्या लोकसंख्येचा दबाव, सामुदायिक शेती पध्दतीचा अभाव, शेती क्षेत्रात कोरडवाहूचे जास्त प्रमाण, शेती कामगारांना सुरक्षिततेची हमी नाही, जमीनदार पध्दती, अशिक्षित शेतकरी वर्ग आणि भारतीय शेतकरी वर्गाचे दारिद्र्य इ. होय.

शेतकऱ्यांच्या वरील समस्यांवर आळा घालण्यास कृषी व्यवसायाचे राष्ट्रीयीकरण करावे. गरीब शेतकरी यांना लाभ मिळेल अशातऱ्हेने जमिनीचे फेरवाटप करावे, शेतीचे सामुदायिकीकरण करावे, शेतीचे उत्पादन वाढविण्याच्या दृष्टीने सरकारने भांडवल गुंतवणूक करावी, शेती क्षेत्रातील अतिरिक्त लोकसंख्येचा भार कमी करण्यासाठी कृषी क्षेत्रातील मजुरांना उत्पादन कार्यामध्ये गुंतवण्यासाठी औद्योगिकीकरणावर शासनाने भर दिला पाहिजे,

सर्व कृषाकांना सामुदायिक पध्दतीने शेती करण्यास प्रोत्साहित करणे, शेतीचे यांत्रिकीकरण करावे जेणेकरून उत्पादनात वाढ होईल, दारिद्र्य कमी होईल आणि लोकांची आर्थिक स्थिती सुधारण्यास मदत होईल. अशाप्रकारे कृषीविषयक आर्थिक विचार डॉ. आंबेडकरांनी व्यक्त केले आहेत.

औद्योगिक श्रम :-

इंग्लंड व युरोपात झालेल्या भांडवलशाहीमुळे औद्योगिकीकरणाचा जलद विकास घडून आला हे डॉ. आंबेडकरांनी पाहिलेले होते. त्यांच्या मते देशाचा समतोल विकास साधण्याकरिता भारतीय अर्थव्यवस्थेत शासनाने पुढाकार घेऊन औद्योगिक विकास साध्य करावा तसेच सरकारी उद्योगाला चालना देण्यासाठी महामंडळाची स्थापना करून राष्ट्रीयीकरण करावे.

भारतात औद्योगिक श्रमाचा विचार केल्यास डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मते, श्रमाच्या मागणी पुरवठ्यात योग्य समन्वय साधल्या न गेल्यामुळे मालक वर्ग यांचा फायदा घेऊन श्रमिकांना कमी वेतनावर हवे तेवढे अतिरिक्त काम करण्यासाठी भाग पाडतात, आणि आपला महत्तम नफा प्राप्तीचा हेतू पूर्ण करतात ज्यामुळे औद्योगिक श्रमिक हे मालकाच्या विविध शोषणाला बळी पडत असतो व त्यामुळे संघर्षाची परिस्थिती उद्भवते. शोषणाला बळी पडल्याचे व संघर्ष उद्भवण्याचे कारण म्हणजे कामगारांचे हक्क. परंतु भारतीय कामगार हा असंघटित असल्याने त्यांना योग्य नेतृत्वाची फार आवश्यकता आहे. त्यांच्या मते, भारतीय राज्यघटना, लोकशाही तत्वावर आधारित असावी ती कामगारांच्या इतर हक्कांबरोबर लोकशाही कामगारांच्या संप करण्याच्या हक्काला मान्यता देईल ज्या हक्काचा उपयोग करून कामगार आपली आर्थिक परिस्थिती सुधारेल आणि समाजामध्ये सामाजिक दर्जा वाढविण्याचा प्रयत्न करेल हे केवळ लोकशाहीमुळेच साध्य होऊ शकते.

शेतमजूर :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मते, शेतमजूर ही जवळजवळ गुलामाचीच स्थिती आहे. शेतमजूर जे काही कार्य करतात त्यापैकी काही कामे हे विनामुल्य तर काही कामांबद्दल त्यांना नाममात्र मोबदला मिळतो. भारतातील निरनिराळ्या विभागातील शेतमजुरांची स्थिती ही वेगवेगळी असल्याचे दिसून येते. बहुतेक करून शेतमजूर हे खालच्या जातीतील म्हणजे महार, मातंग,

चांभार व इतर मागास जमातीचे आढळून येतात. डॉ. आंबेडकरांच्या मते, भारतातील शेतमजूर संघटित नसल्याचे कारण म्हणजे त्यांच्या वाट्याला आलेले दारिद्र्य, निरक्षरता, जातिसंस्थेची चौकट आणि अज्ञान होय. तसेच शेतमजूरांजवळील आधुनिक कौशल्याचा अभाव त्यामुळे ते इतरत्र रोजगाराकडे वाटचाल करू शकत नाही आणि त्यातही जर एका शेतमजूराने सावकांराकडून आणि जमिनदाराकडून कर्ज घेतले असेल तर त्याला वाटेल ते काम देऊन त्याची पिळवणूक करत असे. या परिस्थितीकडे शासनाने विशेष लक्ष पुरवण्याची गरज आहे असे मत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मांडले.

यांत्रिकीकरण :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी यंत्रयुगाचा पुरस्कार केला आहे. मात्र अनेक टीकाकारांच्या मते यंत्राच्या उपयोगामुळे अनेक सामाजिक व आर्थिक दोष उत्पन्न झाले आहे. परंतु डॉ. आंबेडकर म्हणतात की, हे दोष यंत्राच्या उपयोगामुळे समाजात शिरले नाहीत. या सामाजिक दोषाचे कारण यंत्र नसून दोषपूर्ण आर्थिक, सामाजिक व्यवस्था होय. यामध्ये वैयक्तिक लाभावर आणि खाजगी संपत्तीवर काही धनिक लोकांचा एकाधिकार आहे. त्यामुळे यांत्रिक पध्दती ही लोकांचे कल्याण करण्यास असमर्थ ठरली म्हणून हा दोष यंत्राचा नसून समाजरचनेचा आहे. त्यामुळे समाजरचनेला बदलणे आवश्यक तरच प्रत्येक व्यक्तीस आर्थिक लाभ मिळू शकेल.

राज्य समाजवादाच्या संकल्पना :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे राज्य समाजवादासंबंधीचे विचार भारतीय आर्थिक, सामाजिक, राजकीय या तिन्ही घटकाला अनुसरून आहे. डॉ. आंबेडकरांनी गरिबी अनुभवली असल्यामुळे त्यांना त्याची जाण होती म्हणून प्राध्यापकाची नोकरी सोडल्यावर त्यांनी वकिली व्यवसाय सुरू केला. परंतु कुठल्याही प्रकारचा धनसंचय न करता स्वतःला सामाजिक कार्यामध्ये वाहून घेतले.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मतानुसार अमेरिका आणि इंग्लंड या देशात असलेल्या भांडवलशाही मुक्त स्वातंत्र्यामुळे संपत्तीचे केंद्रीकरण होते. कारण भांडवलदाराचा एकच उद्देश असतो तो म्हणजे महत्तम नफा प्राप्त करणे आणि त्याच उद्देशाने भांडवलदार वस्तूचे उत्पादन करीत असतो आणि हे उत्पादन करीत असतांना तो कुठल्याही प्रकारच्या श्रमिकाचा तसेच समाजाच्या कल्याणाचा विचार करीत नाही. त्यामुळे भारतासारख्या देशात जेथे अधिकांश

लोकसंख्या ही कृषीवर आधारित आहे अशा विकसनशील देशात भांडवलशाही पध्दत ही फायद्याची ठरणार नाही असा विचार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी मांडला. म्हणून त्यांनी समाजवादी तत्वज्ञानाचा अभ्यास केला. कारण त्यांना माहिती होतं की भांडवलशाही अर्थव्यवस्थेमुळे आर्थिक सत्तेचे केंद्रीकरण हे केवळ मूठभर लोकांच्या हाती असणार आणि त्यामुळे शेतकरी, शेतमजूर, कामगार, अस्पृश्य यांच्या हालअपेष्टा होतील. ज्यामुळे मोठ्या प्रमाणात आर्थिक विशमता निर्माण होईल. डॉ. आंबेडकरांनी मानवी श्रमाला महत्वाचे स्थान दिले आहे. त्यांच्या मते व्यक्ती निव्वळ कष्ट करीत बसल्याने त्याची मानसिक उन्नती होणार नाही. त्यांना आपला मानसिक विकास करण्याकरिता दैनंदिन जीवनात मोकळा वेळ असणे आवश्यक आहे. कारण मूठभर लोक आरामात आपले जीवन व्यतित करतात तर बाकी बहूसंख्य लोकांना आर्थिक अरिष्टातून जावे लागते. त्यामुळे ही समाजरचना बदलण्यासाठी डॉ. बाबासाहेबांनी पुढीलप्रमाणे उपाय सुचवले आहे.

- सामाजिक न्याय हा समाजवादाचा पाया मानावा, उत्पादन वाढवावे, नियोजनबद्ध अर्थरचना स्वीकारून उत्पादन क्षेत्रात क्रांती घडवून आणावी, राज्यसंस्थेने अर्थव्यवस्थेत बेकार व गोरगरिबांच्या बाजूने हस्तक्षेप केला पाहिजे. आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक शोषाणाला प्रतिबंध करणारे कायदे करून त्याची कसोटीने अंमलबजावणी करावी, वितरण, मूल्यनिर्धारण नियंत्रित असावे, शासनाने महत्वाचे व सामाजिक कल्याणात भर टाकणारे जे काही उद्योगधंदे आहेत ते स्वतःच्या ताब्यात घ्यावेत.
- डॉ. आंबेडकरांच्या मते, समाजव्यवस्था ही सामाजिक न्यायावर आधारित असावयास हवी. या मार्गाचा अवलंब करत असताना तसेच समाजातील एका घटकावरील अन्याय दूर करताना इतरांवर अन्याय होणार नाही याची काळजी घ्यायला हवी तेव्हाच समाजातील सर्व घटकांना विकासासाठी सर्व क्षेत्रात समान संधी देता येणे शक्य होईल.
- राज्य समाजवादासंबंधीचे आर्थिक विचार मांडत असताना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात की, भारतातील जी लागवडीखालील योग्य जमीन असेल त्या शेतजमिनीचे राष्ट्रीयीकरण करावे, उत्पादन व वितरण या दोन्ही भागांवर राज्याचे नियंत्रण असावे, लोकांना जीवनावश्यक वस्तू

रास्त भावात मिळव्यात, सरकारच्या मालकीच्या शेतजमिनी सामुदायिक पध्दतीने मशागत करण्यासाठी वापरल्यात, प्रत्येकाला त्याच्या कर्तृत्व या गुणानुसार काम मिळाले पाहिजे, सरकारने भरपूर भांडवल वापरून आधुनिकीकरण करावे व शेती उत्पादन वाढविण्यासाठी प्रयत्न करावे, सर्व नागरिकांचा विमा सक्तीने उतरविला जावा, उद्योगधंद्याचे राष्ट्रीयीकरण करावे, सरकारी संस्था लोककल्याणाच्या उद्देशाने प्रेरित झालेली असावी जेणेकरून उत्पादनात वाढ होईल, कामगारांना योग्य वेतन मिळेल, नागरिकांना आर्थिक व सामाजिक सुरक्षितता प्राप्त होईल.

- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना व्यक्तिस्वातंत्र्य नाकारणारा, धर्म नाकारणारा, हूकूमशाहीनिष्ठ साम्यवाद मान्य नाही. सर्वच्या सर्व उत्पादनांची साधने ही सरकारच्या मालकीची व्हावीत असेही त्यांना वाटत नाही. त्यांना राज्य समाजवाद मान्य आहे कारण देशातील आर्थिक, सामाजिक, राजकीय विशमता नष्ट करणे हे त्यांचे उद्दिष्ट आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक कार्यक्रम :-

27 फेब्रुवारी 1947 ला डॉ. बाबासाहेबांनी मूलभूत हक्क व तत्सम बाबींसाठी एका सल्लागार समितीला प्रबंध सादर केला. 'States and Minorities: what are their rights and how to secure them in the constitution of free India' या प्रबंधात 15 एप्रिल 1947 रोजी डॉ. बाबासाहेबांनी आपला आर्थिक कार्यक्रम विशद केला. त्यात डॉ. आंबेडकर म्हणतात की, मूलभूत हक्कांच्या विशद केला. त्यात डॉ. आंबेडकर म्हणतात की, मूलभूत हक्कांच्या विशम क्षेत्रात हा कार्यक्रम समाविष्ट करावयास हवा. हा आर्थिक कार्यक्रम घटनेत मूलभूत हक्कांच्या प्रकरणात एक स्वतंत्र भाग म्हणून समाविष्ट करावा असे बाबासाहेबांनी समर्थन केले. या आर्थिक कार्यक्रमाचे स्पष्टीकरण देताना ते म्हणतात, की खाजगी व्यवसायात सर्वत्र मज्जाव न करता विविध क्षेत्रातील उत्पादकता कशाप्रकारे वाढविता येईल, उत्पन्नाचे समान पध्दतीने वाटप योग्य प्रकारे शक्य व्हावे यासाठी देशाचे समाजवादी पध्दतीने आर्थिक नियोजन करणे शासनावर घटनात्मकरीत्या बंधनकारक ठरावे ही तरतूद आहे. याशिवाय या घटनेत कामाचा अधिकार, शोषणाविरुद्धचा अधिकार, आधुनिक पध्दतीने खेड्यांची निर्मिती करणे इत्यादी बाबींचा उल्लेख आर्थिक कार्यक्रमात नमूद केलेला आहे. ज्या घटनेतील मूलभूत हक्कांच्या

प्रकरणात समाविष्ट करावा ह्यावर त्यांनी भर दिला.

डॉ. बाबासाहेबांनी सुचविलेल्या आर्थिक कार्यक्रमातला दुसरा महत्वाचा भाग सांसदीय लोकशाही कायम ठेवून देशात समाजवादी अर्थव्यवस्था आणणे हे राज्यघटनेने निर्माण केलेले एक मूलभूत आवश्यक भाग म्हणून घडवून आणावयाचे आहे. म्हणजे याला आर्थिक हितसंबंधीयांकडून अडथळे निर्माण होणार नाहीत व अशा संभाव्य विरोधाची शक्यता राज्यघटनेद्वारा, मुळातच निपटून काढता येणे शक्य होईल असे डॉ. बाबासाहेबांना वाटत होते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सुचविलेले आर्थिक कार्यक्रम क्रांती घडवून आणणारे होते. परंतु येथील ब्राह्मणग्रस्त आणि भांडवलशाहीचे कट्टर समर्थक यांनी हे साध्य होऊ दिले नाही. या आर्थिक कार्यक्रमाला राज्यघटनेत स्थान मिळू दिले नाही. ह्या कार्यक्रमापासून डॉ. आंबेडकरांना अनेक क्रांतिकारक बदल अपेक्षित होते. त्यांच्या मते, शेतीचे राष्ट्रीयीकरण करून शेतीपध्दतीतून शेतीची उत्कृष्ट मशागत करता आली असती, शेतीला लागणारा भांडवलाचा पुरवठा नियमित करता आला असता. त्यामुळे शेतीचे उत्पादन वाढविण्यास मदत झाली असती. महत्वाचे म्हणजे ग्रामीण भागातील मोठ्या शेतमालकांची सरंजामशाही, गैरहजेरी शेतमालकी, भूमिहीन मजूर पध्दती इत्यादी संस्था आणि सत्तास्थाने नष्ट झाली असती, शेती उत्पन्नाची समान वाटप ही योग्य पध्दतीने झाले असते, मूलभूत आणि महत्वाचे कारखाने, उद्योग यांचे राष्ट्रीयीकरण करून देशाचा आर्थिक विकास साधता आला असता, आर्थिक विशमता कमी करण्यास मदत झाली असती, जनसामान्यांमध्ये दारिद्र्याची असणारी भीषण समस्या संपुष्टात आणता आली असती. या सर्व परिस्थिती अनुकूल बदल घडवून आणून डॉ. आंबेडकरांना एक नवीन अर्थरचना उभी करायची होती मात्र हे शक्य झाले नाही.

26 जानेवारी 1950 पासून भारतीय घटनेचा अंमल ह्या देशात सुरु झाला. त्या घटनेत आर्थिक कार्यक्रमाचा समावेश न केल्यामुळे आज आपल्याला देशाचे काय चित्र आपल्यासमोर उभे आहे याची प्रचीती येते. ती म्हणजे आर्थिक न्याय आणि सामाजिक न्याय करोडो लोकांना प्राप्त झाला आहे काय? करोडो लोकांनी दारिद्र्यातून आपली सुटका केली काय? राष्ट्रजीवन विसंगतीतून मुक्त झाले काय? काय देशातील अधिकाधिक लोकांना एक वेळच जेवण मिळते? डॉ. बाबासाहेबांनी फार अगोदर इशारा

दिला होता की, ह्या देशाचे दोन शत्रू आहेत आणि ते म्हणजे ब्राह्मणवाद आणि भांडवलशाही होय आणि ते इतके प्रबळ आहे की, राष्ट्राच्या सर्वच अंगांचा त्यांनी ताबा घेतला आहे. जे भारतीय अर्थरचनेला पूर्णपणे ढासळत आहे. याचाच परिणाम म्हणून सध्याची नियोजन प्रक्रिया ही भांडवलशाहीकडे वाटचाल करत आहे. ज्यामुळे भांडवलशाहीला महत्व प्राप्त झाले आहे व खाजगीकरणाने अधिक भर देण्यात येत आहे. ज्याचा परिणाम म्हणून बेकारी वाढत आहे. एका बाजूला छोटा समृद्ध समाज तर दुसऱ्या बाजूला मोठ्या प्रमाणात असलेला गरीब, उपाशी, उघडानागडा समाज. अशाप्रकारे विशमता आढळून येत आहे.

वरील प्रतिकूल परिस्थितीला अनुकूल बनविण्यासाठी क्रांतीकारी आर्थिक कार्यक्रम घटनेत समाविष्ट करण्यासाठी चळवळी उभारल्या पाहिजेत. त्यासाठी लोकमत जागृत करणे आवश्यक आहे. ग्रामीण तसेच शहरी भागात राहणाऱ्या करोडो दलितांचा, शोशितांचा अभ्युदय राज्य समाजवादात आहे, त्यासाठी दलितांचा, शोशितांचा अभ्युदय राज्य समाजवादात आहे, त्यासाठी दलित नेतृत्वाने समाजवादी शक्तीशी आपले नाते बळकट केले पाहिजे. शोषण करणाऱ्या भांडवली व्यवस्थेला पराभूत करण्यासाठी त्यांनी कटिबद्ध झाले पाहिजे.

समारोप :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सखोल आर्थिक अध्ययन व त्यांची आर्थिक मांडणी ही अर्थव्यवस्थेला बळकटी आणण्यासाठी अत्यंत मौलिक आहे. समाजात अनेक आर्थिक प्रश्न आहे ज्यामुळे विकासाला अडथळा निर्माण होतो त्या गंभीर प्रश्नांचे स्वरूप मोठ्या प्रमाणात कमी करण्यास डॉ. आंबेडकरांचे विचार महत्वपूर्ण ठरतात. त्यांच्या विचारांचे अनुसरण केल्यास व प्रत्यक्षात त्याला कार्यान्वित केल्यास समाजात सामाजिक न्याय, आर्थिक न्याय प्रस्थापित होऊन एक मजबूत भारतीय अर्थव्यवस्थेची निर्मिती होण्यास साहाय्यक ठरेल.

संदर्भसूची :-

- 1) कुळकर्णी. प्र. श्री., आर्थिक विचारागाथा, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर.
- 2) दया पवार (संपादीत)., 1999, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर गौरव ग्रंथ, महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ, मुंबई.
- 3) धनंजय कीर, 2007, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, पॉपुलर प्रकाशन, मुंबई.
- 4) भीमराव रामजी आंबेडकर - विकिपीडिया